

Olof Erikssons dödsår och dateringen av Ingvarståget

Av Annett Krakow

Krakow, A., 2021. Olof Erikssons dödsår och dateringen av Ingvarståget. (The death year of Óláfr Eiríksson and the dating of Yngvarr's expedition.) *Fornvännen* 116. Stockholm.

Following observations by Brocman (1762) and Olson (1912), this article first summarises Adam of Bremen's influence on *Yngvars saga víðförla*, in particular Adam's dating of the death of King Óláfr Eiríksson to 1039 as the underlying chronological framework of the saga. Research into Viking Age history and runology tends to take the dating of Yngvarr's expedition and year of death to c.1041 in the saga as credible. As there are 21–26 runestones, predominantly near Lake Mälaren in Sweden, which can be linked to an expedition led by a certain Yngvarr, the dating of Yngvarr's expedition has been used by a large number of runologists as a chronological pillar for the dating of the Upplandic runestones in general, although the plainness of the ornamentation on the Yngvarr stones does not seem to support a dating to c.1040, but to c.1020. By drawing on the dating of Óláfr Eiríksson's death in Icelandic annals and *Heimskringla* to c.1022 and adjusting the chronological framework of *Yngvars saga víðförla* accordingly, this article suggests that the dating of Yngvarr's expedition and death should also be shifted back in time to c.1020. This would also correspond to a dating of the Yngvarr stones according to the ornamentation.

Keywords: Adam of Bremen, Óláfr Eiríksson, runic inscriptions, *Yngvars saga víðförla*

Annett Krakow, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Literaturoznawstwa, ul. gen. Stefana Grotta-Roweckiego 5, PL-41-200 Sosnowiec, Poland
annett.krakow@us.edu.pl

Inledning

De äldsta källorna om Olof Eriksson, som fått binamnet skötkonung, är samtida mynt som omnämner honom. Han är också den förste svenske kung vilken bevisligen lät prägla mynt (Gillingstam 1992–1994, s. 235). Myntens utformning med kors eller frasen ”*in nomine domini*” hänvisar till att Olof hänvänt sig till den kristna tron (Sawyer 2003, s. 61). Olof antas ha varit född senast under tidigt 980-tal och ha varit kung från ca 995 (Gillingstam 1992–1994, s. 235). Angående Olofs dödsår kan man observera en tendens i forskningen att följa den

isländska traditionen som daterar kungens död till början av 1020-talet (jfr t.ex. Sawyer 2003, s. 60). I en utländsk källa, Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (hädanefter *Gesta*), som bör ha utarbetats under 1070-talet till senast 1085 (Schmeidler 1917, s. LVI, LXVI), finns dock en annan uppgift, enligt vilken Olof Eriksson avlidit nästan tjugo år senare. I den föreliggande artikeln presenteras först hur Adams datering av Olof Erikssons dödsår har påverkat kronologin i *Yngvars saga víðförla* (hädanefter *Yngvars saga*), dvs. sagan om

Ingvar den vittfarne. Denna isländska sagas datering av Ingvars död har övertagits av många historiker och runologer som utgångspunkt för att datera Ingvarståget samt de 21–26 vikingatida runinskrifterna knutna till detta tåg (t.ex. von Friesen 1913; Shepard 1982–1985; Larsson 1986; 1999; Gräslund 2006). Inom runologin har det dock hysts betänkligheter gällande dateringen av Ingvarsinskrifterna enligt tidsuppgifterna i sagan, eftersom dessa tycks motstrida runstenarnas datering enligt ornamentiken. Det är därför jag i artikelns sista del kommer att diskutera hur den isländska traditionen kring Olof Erikssons dödsår kunde bidra till att lösa frågor gällande dateringen av Ingvarsinskrifterna och det däri omnämnda tåget. I artikeln används normaliserad fornisländsk stavning för danska, isländska och norska namn.

Adam av Bremen om Olof Erikssons dödsår och kronologin i Yngvars saga

Adam av Bremens *Gesta* är en betydande källa till Skandinavien och Östersjöområdets senvikingatida historia och geografi. Adam kan beskrivas som samtida eller nästan samtida med händelserna han framställer. År 1066 eller 1067 började han sin tjänst hos ärkebiskopen av Hamburg-Bremen, Adalbert, och en av hans uppgifter var att skriva om stiftets missionsverksamhet ”utanför det tyska rikets gränser” i norr och öster (Nyberg 1984, s. 295). Detta innebär också att skildringen är präglad av den kyrkopolitiska miljön han befann sig i (Bolin 1960, sp. 284f). Adam kunde stödja sig på informationer om Norden han fick av bl.a. ärkebiskopen Adalbert, den danske kungen Sveinn Úlfsson under en vistelse i Danmark och biskopen Adalvard den yngre (resp. hans följeslagare) som hade haft ett missionsuppdrag och blev vigd till biskop för Sigtuna (Schmeidler 1917, s. LIII; Hallencreutz 1984, s. 360, 375; för Adalvard jfr också skoliet 123 (119) i Schmeidler 1917, s. 246f). Andra källor som användes av honom var t.ex. medeltida krönikor, Einhards *vita* om Karl den store och de klassiska författarnas verk; exempelvis kan man finna en anknytning till antika föreställningar om Nordeuropas geografi (Bolin 1960, sp. 284f). Adams *Gesta* har bevarats i ungefär 20 handskrifter, varvid den äldsta härstammar

från ca 1100 (Schmeidler 1917, s. VII–XXXIV; Nyberg 1984, s. 302–307). Att Adams verk också var känt i det medeltida Norden framgår av bl.a. vissa framställningssätt i *Historia Norvegiae*, ett kort översatt avsnitt i den isländska handskriften *Flateyjarbók*, samt *Yngvars saga* (Simsek & Hermann Pálsson 2007, s. 112f; se också *Flateyjarbók* [...] 1860, s. 17f; *A History of Norway* 2008, s. xix, xxif).

Yngvars saga är bevarad i två 1400-talshandskrifter (GKS 2845 4to, ca 1450, och AM 343a 4to, ca 1450–1475) som båda uppvisar lakuner, och drygt 20 yngre pappershandskrifter; i några av pappershandskrifterna finns sagotexten bevarad utan lakuner (Olson 1912, s. I–XX; för senare upptäckta handskrifter se Driscoll & Hufnagel 2011–2015). Sagan berättar om Ingvars liv och hans tåg österut där han och de flesta av hans följeslagare omkommer. I sagans andra del är det Ingvars son Sven (i sagan Sveinn) som följer i sin fars spår och reser österut, varvid en rad platser och protagonister redan är kända från Ingvars tåg. I slutet av sagan står det skrivet: ”Enn þessa sögu hofum uer heyrt ok ritat epter forsaugn þeirrar bækr, at Oddur munkur hinn frodi hafdi giora latit at forsaugn frodra manna (Denna saga har vi hört och skrivit ned efter framställningen i de böcker som Odd munk den vise låtit göra efter visa mäns berättelser)” (Olson 1912, s. 48; svensk översättning av Strid 1999, s. 119; Strids översättning av en del av sagan finns i Larsson 1999). Denne munk är Oddr Snorrason som var verksam i benediktinklostret Þingeyrar på norra Island under andra hälften av 1100-talet. På grund av sagans utformning – t.ex. äventyr med ormar, drakar och jättar – betvivlades trovärdigheten av sagans uppgift om Oddr som upphovsman av många forskare tills Hofmann (1981, s. 189, 197–212) i en längre uppsats argumenterade för att det är sannolikt att Oddr sammanställde en *vita* om Ingvar som senare blev översatt till isländskan.

I *Yngvars saga* finns det ett ytterst kort citat på latin ur en bok med titeln ”gesta saxonum”, som berättar att kung Emunds son Anund reste över Östersjön och slutligen blev dödad av amasonerna (Olson 1912, s. 48). Texten är svårläst i AM 343a 4to, den handskrift som Olson (1912, s. 48) lade till grund för sin utgåva: ”fertur, quod

Emundus rex sueonum misit filium suum Onundum per märe balzonum, qui post trem... ad amazones et ab eis interfectus est” och av denna anledning föreslog han en emending med hjälp av GKS 2845 4to: ”fertur, quod Emundus rex sueonum misit filium suum Anundum per mare balzonum, qui [postremo ad amazones ueniens] ab eis interfectus est (Det sägs att Emund, svearnas konung, sände sin son Anund över baltiska havet och att denne slutligen kom till amasonerna och dödades av dem)” (Olson 1912, s. XCV n. 2; svensk översättning av Strid 1999, s. 119). Som redan Brocman (1762, s. XL) och Olson (1912, s. XCV n. 1) har påpekat visar sig detta citat, vid närmare betraktande, vara en latinsk parafras av en begivenhet omnämnd två gånger i Adams *Gesta*, första gången i bok III, kap. 16 (Schmeidler 1917, s. 157f; svensk översättning av Svenberg i *Adam av Bremen* 1984, s. 140):

Et primo quidem filius regis nomine Anund a patre missus ad dilatandum imperium, cum in patriam feminarum pervenisset, quas nos arbitramur Amazonas esse, veneno, quod fontibus inmisquerunt, tam ille quam exercitus eius perierunt.

Först sändes en son till kungen vid namn Anund åstad för att utvidga riket, och när han hade kommit till Kvinnolandet, som jag tror är amasonernas land, omkom både han och hans trupper av det gift, som dessa blandade i källvattnet.

I skoliet 123 (119) upprepas begivenheten (Schmeidler 1917, s. 246f; *Adam av Bremen* 1984, s. 248). Uppenbarligen misstog bearbetaren av *Ingvars saga* den latinska texten som ett citat ur Adams verk, som Maurer (1867, s. 68f) förmodade. Det har framhävts i forskningen att Adam av Bremen är den enda källan för vår kännedom av denne Anund Emundsson (*Adam av Bremen* 1984, s. 275 n. 373), vilket ytterligare gör det mycket sannolikt att Adams *Gesta* var känd för den eller de som skrev *Ingvars saga*.

I *Ingvars saga* dateras Ingvars död med hjälp av både absolut och relativ kronologi till perioden 1039–1041, med en liten avvikelse handskrifterna emellan. I handskriften GKS 2845

4to läser man att Ingvar dog elva vintrar efter den norske kungen Óláfr Haraldsson, vilket ger 1041 som dödsår för Ingvar, medan det i absolut kronologi anges året 1040, och ”þa hafdi *Yngvar* lifad xxx uetra (då hade Ingvar levt 30 vintrar)” (variantapparat i Olson 1912, s. 30; min översättning). I AM 343a 4to står det däremot ”Enn þa er *Yngvar* andadizt, uar lidit fra burd Jhesu Christi mxl ok einn uetur. Þa uar hann halfþritugr, er hann do (Och då när Ingvar dog hade det gått 1040 och en vinter från Jesu Kristi födelse. Han var då 25 år)” (Olson 1912, s. 30; svensk översättning av Strid 1999, s. 118). Dateringen i relativ kronologi i denna handskrift kunde förklaras som ett skrivfel, en förväxling av siffrorna xi och ix i förlagan som Wessén (1960, s. 35 n. 20) pekat ut. Vidare kan man också undra om differensen angående Ingvars ålder vid döden kunde bero på ett skrivfel, den här gången i GKS 2845 4to. Det är i alla fall 1041 som anges som dödsår för Ingvar vid förlri, dvs. Ingvar den vittfarne, i tre isländska annaler: *Konungs annáll* (handskrift daterad till tidigt 1300-tal), *Logmanns annáll* och *Flateyjar annáll* (båda bevarade i handskrifter från 1300-talets andra hälft; Storm 1888, s. 108, 250; *Flateyjarbok* [...] 1868, s. 507). I sina studier har Storm (1888, s. LXXXIII; se också Axelson 1955, s. 20ff) kommit fram till att de isländska medeltida annalerna går tillbaka till en gemensam redaktion från ca 1280, och Axelson (1955, s. 33 n. 7) anser dessutom att informationen i de tre ovan nämnda annalerna om Ingvars dödsår har övertagits ur *Ingvars saga*.

Redan Brocman (1762, s. XIIIf) och Olson (1912, s. XCIV) har i inledningarna till var sin edition av *Ingvars saga* lagt märke till att sagens kronologi uppenbarligen bygger på Adam av Bremens uppgift om Olof Erikssons dödsår eftersom Ingvars avresa sker medan Olof fortfarande är vid liv. Förutom Anund-parafrasen i slutdelen är denna kronologiska aspekt ett vidare exempel på det inflytande Adams *Gesta* haft på sagan. Enligt handskriften AM 343a 4to (lakun i GKS 2845 4to; Olson 1912, s. 11f) var Ingvar 20 år gammal vid avresan till Garðaríki (’rusernas rike’), vilket ger året 1036 efter denna handskrifts interna kronologi, och att Ingvar sedan stannar i Garðaríki under tre år innan han reser vidare med sina följeslagare. Hos Adam

finner man följande uppgift om Olof Erikssons död (bok II, kap. 73; Schmeidler 1917, s. 134; svensk översättning av Svenberg i *Adam av Bremen* 1984, s. 111):

Anno pontificis VI. manu fortis imperator Conradus obiit, et successit ei filius Henricus, ille qui Ungros domuit. Eodemque tempore memorabiles aquilonis reges obierunt Chnud et Olaph, germani fratres. Quorum alter, videlicet Olaph rex Sueonum, successorem regni habuit filium, de quo supra diximus, Iacobum.

I ärkebiskopens sjätte ämbetsår gick den tappra kejsar Konrad hädan och efterträddes av sin son Henrik, han som underkuvade ungrarna. Vid samma tidpunkt dog också de minnesvärda nordiska kungarna Knut och Olof, som var köttsliga bröder. Den ene av dem, nämligen Olof, sveoner-nas kung, fick som efterträdare på tronen sin son Jacob, som jag ovan omnämnt.

Beroende på när man antar att Bezelin (dvs. Alebrand) blev ärkebiskop av Hamburg-Bremen har forskarna kommit fram till mindre differenser gällande Olof Erikssons dödsår. Enligt kalkyleringen av Schmeidler (1917, s. 134, n. 1) dog kungen 1039, enligt Olson (1912, s. XCIV) år 1040 och enligt Brocman (1762, s. XII) år 1036. Detta ändrar dock inget vid faktum att dateringen av Ingvarståget och Ingvars död i sagan till synes korrelerar med informationen hos Adam att Olof Eriksson levde fram till andra hälften av 1030-talet.

Flera teorier har formulerats om Ingvarståget, med dateringar som tidigt 1030-tal till regionen vid Kaspiska havet (Thulin 1975, s. 28f) fram till 1043, där Ingvar och hans följeslagare skulle ha deltagit i en rysk kontingent som anföll Bysans (Melnikova 1976, s. 84f). Den mest inflytelserika teorin om Ingvarståget har formulerats av Mats G. Larsson i en rad publikationer. Han accepterar dateringen i *Yngvars saga* och annalerna. Larsson (t.ex. 1983, s. 97–100; 1986–1989, s. 105) utgår ifrån att den geografiska informationen i *Yngvars saga* stämmer överens med Georgiens geografi och har där-

för försökt att använda informationer som ges i exempelvis *Georgiska Krönikan* om varjager som deltog i slaget vid Sasireti (daterat av Larsson till början av 1040-talet) på den georgiske kung Bagrat IV:s sida. Larsson menar att Ingvar och hans följeslagare var dessa varjager. Larssons teori angående slagets datering och den geografiska överensstämmelsen har kritiserats starkt av framför allt Shepard (1982–1985, t.ex. s. 276–279). Denne, även om han själv använder sagan för att extrahera information om den möjliga vägen Ingvarståget följde, har påpekat att Larssons läsning av *Yngvars saga* är för selektiv för att kunna ge bevis på att Kaukasusregionen skulle ha varit målet för Ingvarståget. Likadana invändningar har kommit från litteraturvetaren Lönnroth (2014, s. 101, 106f, 111) som har pekat på sagans litterära utformning – den är bl.a. också påverkad av encyklopedisk litteratur i skildringen av varelser som t.ex. den flygande ormen jakúlus eller ortnamn. I sagan förekommer bl.a. staden Citópolis (Olson 1912, s. 15, 29). Olson (1912, s. LXXXV n. 1) lokaliserade staden i nuvarande Israel, McGinnis (1983, s. 80f) har identifierat den med Sarkel vid floden Don och enligt Larsson (1983, s. 97f) är staden Citópolis identisk med det georgiska Kutaisi. Dessa högst olika resultat för bara ett ortnamn visar att sagans geografiska information inte kan interpreteras på ett entydigt sätt. Allt detta till trots har främst Larssons teori tagits upp av bl.a. G. Larsson (2013a) som med hjälp av fynd och en experimentell expedition försökt bestyrka att Ingvarståget gick till Georgien omkring år 1040.

Sagens inflytande på dateringen av Ingvarsinskrifterna

Dateringen av Ingvars död i sagan och annalerna har också haft betydande konsekvenser för att kronologiskt ordna runinskrifterna. Som Wessén (1960, s. 7f, 20) har betonat finns det endast två pelare som kronologin för de uppländska 1000-talets inskrifter vilar på. Den ena pelaren är uppländska inskrifter som omnämner danagålden som togs i England, med den sista stora utbetalningen 1018 i samband med att Knútr då redan hade blivit kung i England och Danmark efter sin far Sveinn Haraldsson. Av denna kunskap framgår dock inte automatiskt att inskrif-

ter som omnämner danagälden också ristades i början av 1000-talet: ”Knutsgälden är absolut säkert daterad till 1018, men runstenarnas avstånd i tiden från detta år beror på en ungefärlig uppskattning och kan icke fastställas närmare” (Wessén 1960, s. 38; om dessa inskrifter se även Fuglesang 1998, s. 200ff och Gräslund 2006, s. 127). Den andra pelaren är Ingvarsinskrifterna. Beroende på de använda kriterierna består korpusen av 21 (Fuglesang 1998, s. 200) respektive 26 (Larsson 1999, s. 123–154) inskrifter som med stor sannolikhet kan knytas till Ingvarståget. I några inskrifter anges att Ingvar och hans följeslagare färdades österut och/eller att de dog i öster respektive i Serkland, varvid den närmare lokaliseringen inte är entydig (jfr t.ex. den sammanfattande diskussionen i Shephard 1982–1985, s. 235; se också G. Larsson 2013b [ingen paginering]). De flesta stenar med Ingvarsinskrifter finns i Södermanland, merparten belägna i området kring Mälaren, men utöver dessa finns åtta i Uppland (övervägande i södra delen nära Mälaren), två i Östergötland och en i Västmanland (jfr kartan i Larsson 1999, s. 16 som dock ännu inte anger stenen U Fv1992;157, vilken hittades under vägarbeten vid Arlanda flygplats år 1990; Snædal 1992). Användningen av Ingvarsinskrifterna som kronologisk pelare är dock beroende av en rad antaganden, som Thompson (1975, s. 153; jfr också Williams 1990, s. 132f) eftertryckligt har påpekat, t.ex. att ”the Ingvar mentioned in the inscriptions is identical with the hero of *Ingvars saga víðförla*, (3) the traditional dating of Ingvar/Yngvar’s death is trustworthy, (4) the news of Ingvar’s death reached Uppland within a few years” och att inskrifterna restes när budskapet om döden anlände. Thompson är därför mycket skeptisk angående Ingvarsstenarnas värde för att etablera en kronologi över de uppländska inskrifterna.

Runologer har sedan länge varit medvetna om ett problem: 1041 som Ingvars dödsår passar inte ihop med dateringen av Ingvarsstenarna enligt ornamentering. Ornamenteringen på många stenar påminner snarare om den som kom i bruk några decennier tidigare eftersom den är relativt enkel och uppvisar rundjuret i en stil som Gräslund (2006, s. 119f, 126) har klassificerat som ”bird’s eye view”, dvs. fågelperspektiv. Detta

innebär bl.a. att rundjuret ses ovanifrån, att ögonen ofta är placerade lite utanför huvudet, att näsan är spetsig och svansen lite upprullad. Faktum är att denna stil finns på mer än hälften av alla Ingvarsstenar och detta har lett Gräslund (2011, s. 157) till att föreslå att stilvalet kunde ha tjänat för att uttrycka en samhörighetskänsla bland familjerna eller kanske solidaritet med Ingvars släkt. *Samnordisk runtextdatabas* använder Gräslunds typologi och räknar följande Ingvarsstenar till stilgruppen fågelperspektiv: Sö 9, Sö 96, Sö 105, Sö 108, Sö 173 (delvis), Sö 179, Sö 254, Sö 320, Sö 335, U 439, U 644, U 654, U 661, U 778, U Fv 1992;157, Vs 19. Wessén (1960, s. 40) har därför yttrat följande tanke angående stenarnas enkla stil: ”Svärigheterna skulle emellertid försvinna, om man finge förlägga Ingvarstenarna – och därmed också Ingvarståget – ett par årtionden längre tillbaka i tiden. Ristningarna skulle rätt väl gå in i miljön omkring 1020”.

Trots att han gjort dessa iakttagelser prioriterar Wessén i slutändan sagans datering och ansluter sig till den allmänna förklaringen att Ingvarsstenarna helt enkelt uppvisar en ålderdomlig stil och han förklarar ornamentikens enkelhet med bl.a. geografiska faktorer. Wessén (1960, s. 43) betonar att området strax norr om Mälaren där de uppländska Ingvarstenarna finns var avskilt från östra Uppland genom ett mindre bebott skogsområde. Det bör anmärkas att Uppland inte fanns på medeltiden utan bara de tre folklanden Fjädrundaland, Tiundaland och Attundaland; det antas att denna uppdelning också gällde under vikingatiden (Larsson 1986, s. 101f). Östra Uppland omfattar före detta Attundaland, där Ingvarsstenen U 439 står nära den gamla gränsen till Tiundaland och Mälaren (Wessén 1960, s. 43f; som ovan nämnts hade U Fv 1992;157 inte upptäckts än vid tiden då Wessén skrev sin monografi). Wessén (1960, s. 44f) fortsätter sitt resonemang med att olika ristare var verksamma på båda sidorna av skogen, vilket avspeglas i den stilistiska utvecklingen, och ställer upp hypotesen att dessa skillnader kunde uttrycka en mer allmänt divergerande utveckling i olika delar av Uppland. Han föreslår att rikedomerna i form av danagälden och förbindelserna till Danmark och England kunde ha påverkat sådana förändringar i livsstilen i östra

Uppland. Wesséns (1960, s. 45) förklaring för den enkla ornamentiken på Ingvarsstenarna, som med sagans datering i åtanke skulle vara yngre än de från östra Uppland, är därför att runristare ”med en efterbliven stil kan ha varit verksamma inom sina bygder ännu inemot århundradets mitt”.

Wesséns omdöme är estetiskt värderande. Ett neutralt konstaterande finner man däremot hos Gräslund, vars stilgruppering har fått stort erkännande och vitt spridd användning (för en kritisk granskning av hennes typologi se Källström 2007, s. 65–75). Gräslund (2006, s. 125) hänvisar till att det kan finnas en viss tidsmässig överlappning av stilgrupperna; när det gäller dateringen av stilgruppen fågelperspektiv skriver hon att den börjar ungefär 1010 respektive att den börjar ”c.1010 or 1020” (Gräslund 2006, s. 126). När det gäller slutpunkten för stilgruppens användning förlitar hon sig på ovan nämnde Mats G. Larssons forskning att Ingvarståget ägde rum ca 1040: ”In my opinion, Mats G. Larsson has convincingly argued for keeping that date of Ingvar’s expedition” och därför anser hon det vara befogat ”that the final time limit for the b-e-v [bird’s-eye-view, A.K.] group must be several years into the 1040s” (Gräslund 2006, s. 126f). Mot detta uttalar sig Fuglesang (1998, s. 197) som klart prioriterar dateringen enligt ornamenteringen och är kritiskt inställd till forskare som inte gör det: ”Even when a written source postdates the monuments by several centuries, as is the case of e.g. *Ingvars Saga*, most scholars who study the runestones rely heavily on the late and written tradition rather than on their own primary material”. I enlighet med dateringen enligt ornamentering och avvisning av sagans datering drar Fuglesang (1998, s. 206) slutsatsen att Ingvarsstenarna bör dateras till ”around 1000–25”. År 1000 är en ganska tidig nedre gräns som troligtvis valts av Fuglesang för att ta hänsyn till ornamenteringen på Sö 131 som uppvisar ännu enklare, äldre drag (tillhör den ’danska’ typen i hennes typologi; Fuglesang 1998, s. 200 n. 11). I *Samnordisk runtextdatabas* klassificeras Sö 131 som tillhörande stilgruppen RAK och en annan Ingvarssten, Ög 155, som möjligtvis tillhörande denna stilgrupp. Gräslunds (2006, s. 126) dateringsförslag

för stilgruppen RAK, dvs. oornerade stenar, är ”c.980?–1015”. Å andra sidan kan man finna rundjurets huvud i profil på några Ingvarsstenar. Den nedersta gränsen för profilstilen Pr 1 sätter Gräslund (2006, s. 120f, 126) vid ca 1010, för Pr 2 vid ca 1020. I *Samnordisk runtextdatabas* klassificeras U 1143 som möjligtvis tillhörande Pr 1 och vid följande stenar anges stilgruppen Pr 2: Sö 107 (?), Sö 173 (delvis), Sö 277, Sö 279, Sö 281. Av särskilt intresse är Sö 173 eftersom det på denna sten förekommer både fågelperspektiv och profilstilen Pr 2 (Gräslund 2011, s. 154, *Samnordisk runtextdatabas*). Med tanke på möjliga tidsmässiga överlappningar av stilgrupperna RAK, fågelperspektiv, Pr 1 och Pr 2 kan man alltså dra slutsatsen att den nedersta dateringsgränsen för Ingvarsstenarna verkar ligga ungefär mellan 1015 och 1020, den översta dateringsgränsen för Ingvarsstenarna i 1020-talets första hälft (jfr Wesséns ursprungliga datering och Fuglesangs översta gräns).

Dateringen av Ingvarståget – ett alternativt förslag

Jag anser att det kan finnas ett relativt enkelt sätt att lösa diskrepansen mellan dateringen av Ingvarståget och Ingvars död i sagan (och annalerna) å ena sidan och dateringen enligt ornamentering å andra sidan. Trots att ovan nämnda Brocman (1762) och Olson (1912) hänvisade till att den kronologiska ramen för *Yngvars saga* är relaterad till Adam av Bremens uppgift om dödsåret för Olof Eriksson har det i forskningen förbisetts vilka konsekvenser detta har. Inte bara i fråga om Olofs dödsår har Adams uppgifter delvis ifrågasatts (jfr hänvisningar i Axelson 1955, s. 34ff). Som Nyberg (1984, s. 296f, citat på s. 296) påpekat har särskilt den äldre forskningen använt Adams verk ”som historisk källa utan att tillräckligt ha belyst dess litterära genre och dragit slutsatser utifrån denna”. Denna invändning är förstas befogat, dock med tanke på källäget för den vikingatida historien i Norden återstår problemet att förhålla sig till graden av pålitlighet som texterna står för. Som tidigare nämnts var den danske kungen Sveinn Úlfsson en av Adams informanter, något som i och för sig höjer värdet för Adams kyrkohistoria som källa. Adam skriver att Sveinn hade vistats hos Olof

Erikssons son Anund Jakob men anger inte när det var (bok II, kap. 73; Schmeidler 1917, s. 134). Ett osäkerhetsmoment kan vara att Adam kanske inte alltid korrekt angett dateringar han fått av Sveinn, eller till och med att Sveinn kunde ha gett felaktiga dateringar. Man kan i alla fall konstatera att editioner och översättningar av Adams *Gesta* 'korrigerar' informationen om att Olof Eriksson och Knútr Sveinsson skulle ha dött år 1039 i anmärkningarna till texten. Exempelvis upplyses läsaren av den svenska översättningen om att "Knut den store däremot dog i England 1035 och Olof Eriksson redan 1021 eller 1022" (*Adam av Bremen* 1984, s. 271 n. 299; jfr också t.ex. Schmeidler 1917, s. 134 n. 2 och 3; Tschan 2002, s. 106 n. 259).

Andra, yngre källor än Adam, som isländska annaler, daterar Olof Erikssons död till tidigt 1020-tal. Dessa annaler inkluderar alltså dödsåret 1041 för Ingvar som är relaterat till Adams datering av Olof Erikssons död, men vid dödsåret för Olof Eriksson följer annalerna inte Adam. I *Konungs annáll* och andra annaler står det skrivet att kungen dog 1022 (Storm 1888, s. 107, 607; Axelson 1955, s. 39). Litet avvikande därifrån heter det i *Flateyjar annáll* att Olof Eriksson dog 1020 (denna del av annalen är inte ederad i Storm 1888; se *Flateyjarbok [...]* 1868, s. 506), men Axelson (1955, s. 47) menar att detta kunde vara ett fel. Vidare argumenterar Axelson (1955, s. 47) att uppgiften om kungens dödsår redan måste ha varit inkluderad i en för alla annaler gemensam redaktion som i sin tur hade hämtat uppgiften från *Heimskringla*. *Heimskringla* är en isländsk compilation av sagor om de norska kungarna från forntiden till 1177 som vanligtvis tillskrivs Snorri Sturluson och antas ha blivit författad på 1220-talet (Whaley 1991, s. 33). I verkets mest omfattande saga, *Óláfs saga helga*, om Óláfr Haraldsson, berättas bl.a. om gränskonflikterna med sveakungen och den norske kungens önskemål att gifta sig med en dotter till Olof Eriksson. När Óláfr Haraldsson är på missioneringsresa genom Norge kommer Óttarr svartí till honom, före detta skald hos Olof Eriksson. Skaldens ankomst dateras på följande sätt i sagans kapitel 114 (*Heimskringla [...]* 1895–1898, s. 237; svensk översättning av Olsson i *Snorre Sturlason [...]* 1922, s. 223): "Þann

vetr hafði ádr andazk Óláfr Svía-konung; þá var Qnundr Ólafsson konungr í Svíþjóð (Den svenske konung Olav hade avlidit förut under vintern, och nu var Anund Olaysson konung i Svithiod)". Tidpunkten kan närmare bestämmas med hjälp av uppgifter om Óláfr Haraldssons regering som anges i relativ kronologi, med antal vintrar Óláfr har varit kung i Norge resp. antal år efter hans ankomst i Norge. I samband med detta bör det dock ges några allmänna anmärkningar om kronologin i *Heimskringla*. Bland andra har Bagge (1991, s. 35, 49) påpekat att Snorri Sturluson aldrig relaterar sin kronologi till åren efter Kristi födelse. För *Óláfs saga helga* har Bagge (1991, s. 37ff) identifierat två strukturerande element, den ena kompositionen som en tragedi, den andra kungens resor och vinteruppehåll. För att konkretisera tidsuppgifterna i sagan utgår forskarna ifrån Óláfr Haraldssons dödsår i slaget vid Stiklastaðir, som brukar dateras till 1030. Följer man Snorris relativa kronologi bör Óláfr Haraldsson ha kommit till Norge för att ta makten år 1014 (jfr t.ex. Maurer 1856, s. 543f, 553), men de flesta forskarna är överens om att detta, jämfört med andra källor, måste vara en felaktig uppgift och att ankomsten först kan ha ägt rum 1015 (Munch 1853, t.ex. s. 489 n. [2], 537ff n. 2; se också tabellen över Snorris räkning i vintrar med korrelerande år enligt modern forskning i Bagge 1991, s. 255f). Olof Erikssons död dateras till vintern 1021/22, varvid det är, som Munch (1853, s. 612 n. 1) skriver "umuligt at vide, om Sviakongens Död indtraf før eller efter Nytaar 1022". Som nämnt ovanför anger de flesta annalerna Olofs död vid året 1022. Må det vara 1021 eller 1022 – historiker brukar följa dateringen av kungens död till början av 1020-talet (jfr t.ex. Axelson 1955, s. 48; Gillingstam 1992–1994, s. 235; Sawyer 2003, s. 61).

Denna datering av Olof Erikssons död motstrider tydligen uppgiften i Adams *Gesta*. Axelson (1955, s. 48) har föreslagit att en möjlig källa till dödsåret i *Heimskringla* kunde vara Ari Þorgilsson (1068–1148). Aris verk anges i prologen till *Heimskringla* som huvudkälla (bredvid skaldediktningen) som framställningen om kungahistorien bygger på och det fästs mycket vikt vid att framställa Aris uppväxt, utbildning samt de många historiska upplysningarna han

fick av sina lärare och informanter (*Heimskringla* [...] 1893, s. 6ff). En annan möjlighet är att Snorri Sturluson förvärvade kunskap om bl.a. Olof Erikssons dödsår när han vistades i Västergötland år 1219 hos lagmannen Eskil och hans hustru, som båda var släkt med det svenska kungahuset (vistelsen hos Áskell och Kristín omtalas i *Sturlunga saga* [...] 1906, s. 331f; se också Rosén 1953, s. 522; Whaley 1991, s. 32f). Snorri stödjer sig troligtvis på inhemska traditioner. Samtidigt, som bl.a. Whaley (1991, s. 74) har påpekat, saknas det tecken på att Snorri använde källor på latin och dessutom är det oklart hur mycket latin han behärskade. Det är därför inte förvånansvärt att det saknas spår hos honom av att kommentera Adams datering. Svenska kungalängder kan tyvärr inte hjälpa till att lösa dateringsproblemet, eftersom de inte anger regeringsåren för Olof Eriksson. Trots att *Heimskringla* är en yngre källa kunde Snorri stödja sig på ett större informationsnätverk gällande den nordiska historien än Adam. Av denna anledning synes det vara befogat att föredra Snorris datering av Olof Erikssons död framför Adams.

När det inom forskningen om Ingvarståget och *Ingvars saga* hänvisas till att Olof Eriksson avled senast 1022 (t.ex. i M. Larsson 1999, s. 29; se också Olson 1912, s. XCIV), sker detta utan att forskarna överväger följderna av dateringen. I sagan är Ingvars dödsår relaterat till Olof Erikssons liv enligt Adams *Gesta*, och om vi förskjuter Olof Erikssons dödsår till tidigt 1020-tal måste vi ånyo anpassa Ingvars dödsår till detta. Enligt sagan reste den tjuogoårige Ingvar till rusernas rike medan Olof fortfarande var vid liv, och Ingvar stannade där i tre år innan han började resa vidare (enligt AM 343a 4to, lakun i GKS 2845 4to; Olson 1912, s. 11f). Baserat på uppgiften i AM 343a 4to att Ingvar vid sin död var 25 år gammal skulle denna utforskning ha varit i två år fram till hans död. Om man nu tar årsskiftet 1021/1022 som tidpunkt för Olofs död, skulle Ingvar ha avrest allra senast 1021, och den övre gränsen för Ingvars dödsår skulle vara fem år senare, 1026. Som tidigare anförts skedde Ingvars avresa, enligt sagans interna kronologi, tre år innan Olof Eriksson dog. Överför man detta till den andra traditionen om kungens dödsår kommer man fram till 1018 som år för Ingvars

avresa, plus fem år fram till Ingvars död, alltså skulle 1023 vara hans dödsår. Handskriften GKS 2845 4to har en lakun där Ingvars avresa omtalas men om den också skulle ha haft uppgiften att Ingvar var 20 år gammal vid avresan skulle avresan ha skett fem år tidigare (i början av 1010-talet), eftersom han sägs vara 30, inte 25 år, vid döden (min kalkylering är baserad på varianter ur GKS 2845 4to i Olson 1912, s. 30).

Med andra ord: om man ersätter Adam av Bremens datering av Olof Erikssons dödsår med den isländska traditionen att denna kung dog i början på 1020-talet och dessutom relaterar Ingvarståget och Ingvars dödsår till detta, kommer man fram till en datering som är mycket mera i överensstämmelse med dateringen av Ingvarsstenarna enligt ornamenteringen, dvs. Wesséns ursprungliga datering, Gräslunds nedre gräns för stilgruppen fågelperspektiv och Fuglesangs datering. Även om man inte skulle vilja förlita sig på denna beräkning utan på en tidsmässigt vagare placering av Ingvars avresa under Olof Erikssons regentskap, skulle man ändå erhålla samma resultat, nämligen att händelserna kring Ingvarståget ska hänföras till 1010–1020-talen. Ingvar och hans följeslagares avresa skulle då ha skett på 1010-talet. Möjligtvis kan *Nestorskrönikan* ge några ledtrådar (från tidigt 1100-tal, bevarad i handskrifter fr.o.m. sent 1300-tal; *Die Nestorchronik* [...] 2001, s. IX–XIX). Enligt denna sände Jaroslav av Novgorod år 1015 efter varjager från andra sidan havet och för året 1018 omnämner krönikan att Jaroslav också sökte deras hjälp i en annan strid (*Die Nestorchronik* [...] 2001, s. 160, 174f, 177). Givetvis kan man bara spekulera om Ingvar och hans män möjligtvis var bland dessa varjager. I sammanhang med detta förslag på dateringen av Ingvarståget bör det hänvisas till Lindqvists (1968, s. 93f) forskning. Lindqvist har också föreslagit att datera tåget till 1010-talet, men av andra skäl: han antar att Ingvar var son till en kung vid namn Emund Eriksson som troligtvis dog kort efter 990.

Mot en datering av Ingvarsinskrifterna till 1020-tal har det anförts huvudsakligen två skäl, vilka jag skulle vilja kommentera. Den första invändningen gäller användningen av runan \mathfrak{F} i några inskrifter, som i det följande betecknas med Williams (1990) som åsruna. I den äldre

runraden fanns tecknet ƒ (med namnet **ansuz*), translittererat som **a**, som kunde uttalas oralt eller nasalt (Williams 1990, s. 35; se också *Samnordisk runtextdatabas* "Förteckning över translittereringar i databasen"). I den äldre runraden fanns också ʁ, **jāra*-runan (translittererat som **j**), som dock förändrade sitt runnamn till **ār(a)* och betecknar i den yngre runraden /a/ (†, translittererat som **a**). Detta påverkade också användningen av runan med namnet **ansuz*; denna runa "[...] som hade utvecklats till **āss* [ās:] (eller någon tidigare form), reducerades till att gälla /ā/", konstaterar Williams (1990, s. 35; åsrunan translittereras som **o**). I vikingatida inskrifter kan åsrunan beteckna olika ljudvärden, varvid det finns två huvudtendenser, å ena sidan orundade vokaler som /ā, a/, å andra sidan rundade vokaler som /o, o/ (Williams 1990, s. 125f samt hans detaljerade framställningar i kap. 4 och 5).

Åsrunans användning togs också upp av von Friesen (1913, s. 46) som daterar "Ingvarsstenarna till 1040-talets första år". Han hänvisar till att nasaleringen inte alltid är markerad – om markering saknas används **ār(a)*-runan för /a/ (von Friesen 1913, s. 41). Faktum att åsrunan används för /o/ i en Ingvarsinskrift (Sö 254), men inte i någon inskrift ristad av Åsmund Kåresson, bevisar enligt von Friesen (1913, s. 41, 45f) att Ingvarsstenarna tillhör en yngre fas av runinskrifter (för den komplexa diskussionen kring Åsmunds verksamhet se bl.a. Thompson 1975, s. 82–167; Källström 2007, särskilt s. 279–289, 292–298). Vidare uppmärksammar von Friesen (1913, s. 45) att åsrunan ibland används i Ingvarsinskrifterna för att beteckna /a/, vilket han tyder som ett övergångsstadium i användningen av denna runa, från att beteckna /ā/ till att beteckna /o/. Wessén (1960, s. 38f), har däremot invänt att ljudförändringar, regionalt sett, kanske inte skedde simultant eller med samma intensitet och att möjligtvis några ristare inte med en gång ville ta över det nya användningssättet. Dessa antaganden yttrade av bl.a. von Friesen och Wessén har närmare undersökts av Williams (1990, s. 129–136), som i sin omfångsrika studie om åsrunan också befattat sig med Ingvarsstenarna. Williams noterar åsrunans förekomst i nio Ingvarsinskrifter, där den betecknar /ā/ (Sö 131, Sö 281), /o/ (Sö 254,²U 1143, Vs

19; i Vs 19 även för "närliggande ljud") eller /o/ (U 644, U 654, U 661, U 778) (Williams 1990, s. 133 n. 4, 136; för själva inskrifterna, se *Digitala Sveriges runinskrifter och Samnordisk runtextdatabas*). Ristningen Vs 19 är också intressant av andra skäl. Dess uppdragsgivare lät också beställa Vs 18 till minne av sin son som hade rest till England. På grund av de stora likheterna med Vs 18 när det gäller bl.a. ortografi antas det att båda stenarna har utförts av samma ristare (VsR 1964, s. 57, 61). Vidare verkar det vara "sannolikt, att runmästaren har fått beställning på ristning av de två stenarna på en gång" (VsR 1964, s. 61). I det här fallet skulle en förändrad datering av Ingvarsstenen Vs 19 också ha konsekvenser för dateringen av Vs 18.

Williams diskuterar ingående möjligheter för att datera runinskrifter med hjälp av åsrunans ljudvärde(n). Han tar också hänsyn till inskrifter som är genealogiskt relaterade, eftersom inskrifter, i vilka åsrunan betecknar /ā/ är äldre än sådana, i vilka åsrunan betecknar /o/, enligt traditionell uppfattning (Williams 1990, s. 129, 147). Slutsatsen som Williams (1990, s. 147) drar är "att åsrunans växlande ljudvärde inte är något användbart dateringsmedel", varken för absolut eller relativ datering, vilket också betyder att antagandet om en övergångsperiod, som skulle avspelas i runans växlande ljudvärde, blir mindre sannolikt. Williams (1990, s. 176ff, 181) granskning av individuell variation hos enstaka runristare och regional variation visar att inskrifter som vittnar om ett blandat bruk av åsrunan (för både rundad och orundad vokal) snarare finns i västra Uppland och östra Västmanland medan användningen för rundad vokal dominerar i det runstensrika sydöstra Uppland. Användningen av åsrunan ger inte tillräckligt underlag för att datera Ingvarsinskrifterna.

Det andra skälet som har tagits upp i diskussionen kring stenarnas datering är kristna element. Denna aspekt har tagits upp av Wessén, intressant nog i samband med hans försök att avvisa sagans och annalernas datering av Ingvarståget och Ingvars dödsår. Enligt honom är kristna element i runinskrifterna mera framträdande i östra Uppland, vilket är ett resultat av förbindelserna med Danmark och England medan de är mindre framträdande i Ingvarsin-

skrifterna; han förmodar ”att de västligt orienterade och genom engelsk mission kristnade storbönderna i Attundaland icke ville vara med på det av Ingvar ledda företaget till de hedniska länderna i öster” (Wessén 1960, s. 41, 44f, citat på s. 45). Wesséns bedömning att Ingvarsstenarna i mindre grad skulle avspegla en kristen förbundenhet har kritiserats av Shepard (1982–1985, s. 232), och enligt min åsikt av viktiga skäl. Bland de 26 Ingvarsstenarna kan man finna en böneformel i åtta, övervägande i uppländska inskrifter (Sö 9, U 644, U 654, U 661, U 778, U 837, U 1143, Vs 19), men ett kors kan hittas på sexton stenar, även sådana från Södermanland vilka (med ett undantag) inte uppvisar någon böneformel (Sö 9, Sö 105, Sö 107, Sö 108, Sö 131, Sö 173, Sö 254, Sö 287, Sö 335, U 439, U 644, U 654, U 661, U 778, U Fv 1992;157, Ög 155). Ett kors kunde ha funnits på fler Ingvarsstenar men på grund av att dessa är fragmentariskt bevarade kan detta inte fastställas. Enligt Shepard (1982–1985, s. 232) intygar den kristna ornamentiken på stenarna på att de ”belong to a period when Christianity was fairly well established in the upper levels of Swedish society in Uppland and Södermanland” men han betvivlar att detta redan kunde ha varit fallet i början av 1020-talet. Denna invändning av Shepard väger dock mindre tungt, enligt min mening. Att Olof Eriksson var kristen framgår av mynt han lät prägla (jfr inledningen till denna artikel). I skriftliga källor sägs han vara den förste kristne kungen ”i sweriki” (*Äldre Västgötalagen* [...] 2011, s. 196) och att han instiftade ett biskopssäte i Västergötland (*Adam av Bremen* 1917, s. 118f i bok II, kap. 58). Han framställs dessutom som kristen genom bl.a. att ett av hans barn får namnet Jakob (resp. Anund Jakob; *Heimskringla* [...] 1895–1898, s. 162 i kap. 88; *Adam av Bremen* 1917, s. 119 i bok II, kap. 59). Med en sådan kunglig förebild skulle man kunna anta att den kristna tron skulle kunna vara attraktiv för personkretsen kring kung Olof, som enligt isländska texter dog i början av 1020-talet.

Avslutning

I de isländska annalerna *Konungs annáll* och *Flateyjar annáll* finner man spår av både den isländska traditionen angående Olof Erikssons

dödsår i form av årtalen 1022 resp. 1020 och Adam av Bremens datering av kungens död till 1039 i form av dess relation till Ingvars dödsår (i *Yngvars saga*) som anges i annalerna med 1041. Spörsmålet, varför den eller de som författade *Yngvars saga*, kanske redan omkring år 1200, valde Adam av Bremens datering som kronologisk ram kan bara mycket försiktigt besvaras. Skulle olika uppgifter om Olof Erikssons dödsår ha stått till förfogande, tycks uppgiften i Adams *Gesta* ha tillskrivits mer auktoritet. Denna latinska text respektive dess information om Olof Erikssons dödsår verkar i sin tur inte ha använts av Snorri Sturluson för *Heimskringla*. När man dessutom tar isländska texter om kungens dödsår som utgångspunkt och relaterar Ingvars-tåget och Ingvars dödsår till denna tradition, får man en datering av Ingvarsstenarna som motsvaras av en datering enligt ornamentering till tidigt 1020-tal.

Tack

Jag vill tacka granskarna för deras anmärkningar. Dessutom vill jag tacka Peter Brandkvist för att ha språkgranskat min svenska artikel och David Schauffler för den engelska språkgranskningen.

Referenser

- Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*, 1984. Svenberg, E. (övers.), Hallencreutz, C. F., Johannesson, K., Nyberg, T. & Piltz, A. (komm.). Stockholm.
- A History of Norway and the Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*, 2008. Phepstead, C. (utg.) & Kunin, D. (övers.). London. Nätupplagan. <<http://vsnrweb-publications.org.uk/Text%20Series/Historia&Passio.pdf>> (01-04-2020).
- Axelsson, S., 1955. *Sverige i utländsk annalistik 900–1400: med särskild hänsyn till de isländska annalerna*. Stockholm.
- Bagge, S., 1991. *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskingla*. Berkeley.
- Bolin, S., 1960. *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. Granlund, J. (red.). *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid: Från Vikingatid till Reformations-tid*, bd. 2. Malmö.
- Brocman 1762 = *Sagan om Ingvar Widtfarne och hans son Swen* [...], 1762. Brocman, N.R. (utg./övers.). Stockholm. <http://baekur.is/bok/000425977/Sagan_om_Ingvar_widtfarne_och> (22-03-2018).

- Die Nestorchronik: Die altrussische Chronik, zugeschrieben dem Mönch des Kiever Höhlenklosters Nestor [...]*, 2001. Müller, L. (övers.). München.
- Digitala Sveriges runinskrifter*, <<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/digitala-sveriges-runinskrifter-publicerade-volymer/>> (16-05-2019).
- Driscoll, M. & Hufnagel, S., 2011–2015. Stories for all time: the Icelandic Fornaldarsögur. Yngvars saga víðförla. Webbsida. <<http://fasnl.ku.dk/bibl/bibl.aspx?sid=ysh&view=manuscript>> (18-07-2019).
- Flateyjarbok: En Samling av norske Konge-Sagaer med indskudte mindre Fortællinger om Begivenheder i og udenfor Norge samt Annaler*, bd. 1, 3, 1860, 1868. Guðbrandur Vigfússon & Unger, C.R. (utg.). Christiania.
- von Friesen, O., 1913. *Upplands runstenar: En allmänfattlig öfversikt*. Uppsala.
- Fuglesang, S. Horn, 1998. Swedish runestones of the eleventh century: ornament and dating. Düwel, K. (utg.). *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung, Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995 [...]*. Berlin/New York.
- Gillingstam, H., 1992–1994. Olof "skötkonung". *Svenskt biografiskt lexikon*, bd. 28. Stockholm.
- Gräslund, A.-S., 2006. Dating the Swedish Viking-Age runestones on stylistic grounds. Stocklund, M., Lerche Nielsen, N., Holmberg, B. & Fellows-Jensen, G. (eds.). *Runes and their secrets: Studies in runology*. Copenhagen.
- 2011. Similarities or differences? Rune stones as a starting point for some reflections on Viking Age identity. Svavar Sigmundsson (ed.). *Viking settlements & Viking society. Papers from the proceedings of the sixteenth Viking congress, Reykjavik and Reykholt*. Reykjavik.
- Hallencreutz 1984, se *Adam av Bremen [...]*.
- Heimskringla: Noregs konunga sögur af Snorri Sturluson*, bd. 1–2, 1893, 1895–1898. Finnur Jónsson (utg.). København.
- Hofmann, D., 1981. Die Yngvars saga víðförla und Oddr munkr inn fróði. Dronke, U., Guðrún P. Helgadóttir, Weber, G. W. & Bekker-Nielsen, H. (red.). *Speculum Norroenvm: Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre*. Odense.
- Källström, M., 2007. *Mästare och minnesmärken: Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Stockholm. <<http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&cpid=diva2%3A197218&dsid=-6453>> (13-04-2020).
- Larsson, G., 2013a. Ingvar the Fartraveller's journey: historical and archaeological sources. Larsson, G. (red.). *Between East and West: early contacts between Scandinavia and Caucasus*. Uppsala/Rimbo. Preprint, PDF <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-363664>> (29-04-2019).
- 2013b. Contacts between Scandinavia and the Caucasus in Viking Age. Larsson, G. (red.). *Between East and West: early contacts between Scandinavia and Caucasus*. Uppsala/Rimbo. Postprint, PDF <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-363665>> (29-04-2019).
- Larsson, M. G., 1983. Vart for Ingvar den vittfarne? *Fornvännen* 78:95–104.
- 1986. Ingvarstågets arkeologiska bakgrund. *Fornvännen* 81:98–113.
 - 1986–1989. Yngvar's expedition and the Georgian Chronicle. *Saga-Book* 22 (2):98–108.
 - 1999. Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036–1041. Vikingar i österled. *En samlingsutgåva av: Ett ödesdigert vikingatåg – Ingvar den vittfarnes resa 1036-1041, Våringar – Nordbor hos kejsaren i Miklagård, Rusernas rike – Nordborna och Rysslands födelse*. Stockholm.
- Lindqvist, S., 1968. Emund slema och Ingvar vittfaren. *Saga och Sed* 6:74–98.
- Lönnroth, L., 2014. From history to myth: the Ingvar stones and Yngvars saga víðförla. Tangherlini, T. R. (ed.). *Nordic mythologies. Interpretations, intersections, and institutions*. Berkeley/Los Angeles.
- Maurer, K., 1856. *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christentume*, bd. 2. München.
- 1867. *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & altisländische Sprache*. München.
- McGinnis, D., 1983. The Vikings in the East: Yngvars saga víðförla. *Scandinavian-Canadian Studies* 1:79–86.
- Melnikova, E. A., 1976. Ekspeditsiya Ingvarra pute-shestvennika na vostok pokhod russkikh na Vizantiyu w 1043g. (Ingvar den vittfarnes härfärd till öst och ryssarnas fälttåg mot Bysantion 1043). *Skandinavskiy Sbornik (Skrifter om Skandinavien)* 21:74–88.
- Munch, P. A., 1853. *Det norske Folks Historie*, del 1, bd. 2. Christiania.
- Nyberg 1984, se *Adam av Bremen [...]*.
- Olson 1912 = *Yngvars saga víðförla jämte ett bihang om Yngvarsinskrifterna*, 1912. Olson, E. (utg.). København.
- Rosén, J., 1953. Eskil [Magnusson]. *Svenskt biografiskt lexikon*, bd. 14. Stockholm.
- Samnordisk runtextdatabas*, Runda 3.1, Uppsala universitet <<https://www.nordiska.uu.se/forsk/samnord.htm>> (07-03-2019).

- Sawyer, P., 2003. Óláfr skötkonungr. Beck, H., Geuenich, D. & Steuer, H. (Hrsg.) *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, bd. 22. 2:a upplagan. Berlin/New York.
- Schmeidler 1917 = *Magistri Adam Bremensis Gesta Hamaburgensis ecclesiae pontificum*, 1917. Schmeidler, B. (utg.). 3:e upplagan. Hannoverae/Lipsiae.
- Shepard, J., 1982–1985. Yngvarr's expedition to the east and a Russian inscribed stone cross. *Saga-Book* 21:222–292.
- Simek, R. & Hermann Pálsson, 2007. *Lexikon der alt-nordischen Literatur*. 2:a upplagan. Stuttgart.
- Snorre Sturlasson: Norges konungasagor*, bd. 2, 1922. Olsson, E. (övers.). Lund.
- Snædal, T., 1992. Uppland, Husby-Ärlinghundra socken, Arlanda (Måby ägor). *Fornvännen* 87:156–158.
- Storm 1888 = *Islandske annaler indtil 1578*, 1888. Storm, G. (utg.). Christiania.
- Strid 1999, se Larsson 1999.
- Sturlunga saga efter membranen Kröksfjarðarbók udfyldt efter Reykjarfjarðarbók*, bd. 1, 1906. Kälund, K. (utg.). København/Kristiania.
- Thompson, C., 1975. *Studies in Upplandic runography*. London/Austin.
- Thulin, A., 1975. Ingvarståget: en ny datering? *Arkiv för nordisk filologi* 90:19–29.
- Tschan 2002 = Adam of Bremen. *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*. Tschan, F. (övers.). New York 2002.
- VsR = *Västmanlands runinskrifter*, 1964. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. Stockholm. (se *Digitala Sveriges runinskrifter*).
- Wessén, E., 1960. *Historiska runinskrifter*. Stockholm.
- Whaley, D., 1991. *Heimskringla: An introduction*. London.
- Williams, H., 1990. *Åsrunan: Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*. Uppsala. <<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:917203/FULLTEXT01.pdf>> (05-04-2020).
- Äldre Västgötalagen och dess bilagor i Cod.* Holm. B 59, del 2, 2011. Wiktorsson, P. A. (red.). Skara.

Summary

Brocman (1762) and Olson (1912) in their respective editions of *Yngvars saga víðförla* (henceforth *Yngvars saga*) drew attention to the fact that Adam of Bremen's dating of king Óláfr Eiríksson's death serves as the underlying chronological framework for the saga. According to Adam, Óláfr died in the sixth year of the rule of archbishop Alebrand, which means 1039 (Schmeidler 1917). The Icelandic *Yngvars saga* may have been composed c.1200, but its two oldest manuscripts date from the 15th century. The saga tells the life story of Yngvarr who, together with a group of men, first leaves for Rus' and from there travels further. According to the saga's internal chronology, Yngvarr left the realm of the Svear aged 20 in 1036 while king Óláfr was still alive, and that he died five years later in 1041 (based on manuscript AM 343a 4to; one relevant passage in GKS 2845 4to is defective). His death in 1041 is also mentioned in three Icelandic annals, which are likely to have adopted this dating from the saga. The dating of the expedition and Yngvarr's death to c.1040 has been largely accepted, for instance in runology, where it is also used to date the 21–26

runestones that can be linked to an expedition led by a certain Yngvarr. Most of these stones can be found near Lake Mälär in central Sweden.

However, the plainness of the ornamentation does not seem to support a dating of the stones to c.1040, but rather to c.1020. Still, runologists like Wessén (1960) have upheld the younger dating, explaining it by, for instance, an old-fashioned style used by the rune carvers. The style in which most of the Yngvarr stones are ornamented has been termed "bird's eye view" by Gräslund (2006) in her widely acknowledged classification of style groups. Gräslund has stretched the period in which the style group "bird's eye view" was used up to and including the 1040s, explicitly founding her decision upon an influential theory on Yngvarr's expedition developed by M.G. Larsson (e.g. 1986, 1999). Larsson regards the dating of *Yngvars saga* as trustworthy and has even suggested that the description of places and landscapes in the saga reflects the geography of Georgia where, as he believes, Yngvarr and his men travelled. A notable exception is Fuglesang (1998) who gives priority to the dating of the

Yngvarr stones according to ornamentation and dates them to c.1000–1025.

The discrepancy between the datings can possibly be resolved by drawing on the Icelandic annals and *Heimskringla*, which date Óláfr Eiríksson's year of death to c.1022. Due to the interdependency of Óláfr Eiríksson's lifespan and the dating of the expedition in the saga, the chronological framework of *Yngvars saga* has to be adjusted accordingly, and one thereby arrives at a dating of the expedition and Yngvarr's death that is much more in accordance with the dating of the runestones based on their ornamentation to the years around 1020. With this adjustment (based on AM 343a 4to) one arrives at c.1018 for the departure of Yngvarr and his men from the realm of the Svear. Tentatively, one could place the expedition in the context of the struggles of Yaroslav of Novgorod. The *Nestor Chronicle* mentions that Yaroslav sent "over the sea" for Varangians in 1015, and also that a large number of Varangians were among his troops in 1018.

Two objections that have been raised against a dating of the Yngvarr stones to the 1020s are also addressed. For von Friesen (1913), the fact that the **āss*-rune is used for /o/ in one Yngvarr inscription proves that the Yngvarr stones must be younger. In support of counterarguments by Wessén (1960), a study by Williams (1990) on regional and chronological variation is drawn upon, according to which it is impossible to rely on this linguistic variable for dating. The other objection can also be refuted. On many of the Yngvarr stones one can find a cross, on some also a prayer formula. Shephard (1982–1985) deemed it unlikely that the Christian faith could have already been well established in the 1020s. However, both coins that Óláfr Eiríksson had minted and accounts in *Heimskringla* and other sources present the king as Christian. For that reason, one may assume that the Christian faith could have been an attractive one for the higher strata of the society at the time when Yngvarr's expedition took place.